

No: 437 – Mahreç İşareti

KELKİT ZİLLİ KİLİMİ

Tescil Ettiren
KELKİT KAYMAKAMLIĞI

Bu coğrafi işaret, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu kapsamında 06.11.2017 tarihinden itibaren korunmak üzere 21.06.2019 tarihinde tescil edilmiştir.

Tescil No	: 437
Tescil Tarihi	: 21.06.2019
Başvuru No	: C2017/179
Başvuru Tarihi	: 06.11.2017
Coğrafi İşaretin Adı	: Kelkit Zilli Kilimi
Ürün / Ürün Grubu	: Kilim / Halılar ve kilimler
Coğrafi İşaretin Türü	: Mahreç işareti
Tescil Ettiren	: Kelkit Kaymakamlığı
Tescil Ettirenin Adresi	: Yeni Hükümet Konağı Kat: 2 No:19 Kelkit GÜMÜŞHANE
Coğrafi Sınırı	: Kelkit ilçesi
Kullanım Biçimi	: Coğrafi işaretin adı, ürünün satışa sunulduğu yerde görülebilir şekilde veya üründeki etiket üzerinde kullanılabilir.

Ürünün Tanımı ve Ayırt Edici Özellikleri:

Kelkit Zilli Kilimi yün, kök boya ve kirman ipi ile üretilen el dokuması üründür. Kelkit Zilli Kilimleri kuşaklar boyu aktarılan kültürel bilgi ile günümüze ulaşmış el sanatıdır.

Kilimin uzun ve tüylüsü “zilu” ismi ile bilinmektedir. Ancak zamanla adı değişerek “zili veya zilli kilim” olarak günümüze ulaşmıştır. Bu kilimin küçüğü “ziliçe” olarak adlandırılır.

Kelkit Zilli Kilimi, özel eğitimden geçmiş ustalar tarafından kirmanla (iğ) eğilerek kökboyası ile boyanmış yün iplerle el tezgâhlarında dokunur.

Zilli dokuma, çözü çiftlerine uyulmayarak üç üstten bir alttan, motiflerin içini ve dışını değişik renklerle tamamen doldurarak yapılan düz dokuma tekniğine sahiptir.

Zilli dokumada motif özelliğine göre atkı (yüz ipi) 2 veya 4 argıç (çözgü) atlanıp, sıra takip edilerek sarma suretiyle dokunur.

Kullanılan bezemeler çoğunlukla geometrik formdadır. Renklendirme genellikle verev bir düzende kullanılır.

Kullanılan motiflerden bazıları ise kara nakış, ger, kurbağacık, eğri zincir, beş fırlam ve çerçeveldir.

Kelkit Zilli Kiliminin Teknik Özellikleri:

Kalite: %100 yün, %100 kök boya, % 100 kirman ipi, %100 el dokuması

Çözgü ipi: %100 yün ip

Atkı ipi: Kirman ipi

Malzeme Sarfıyatı:

Çözgü: 450 g/m²

Atkı ipi: 1300 g/m²

Üretim Metodu:

Kelkit Zilli Kilimi günümüzde germe tezgâhlarda dokunur.

Germe tezgâhı: Germe tezgâhlarında alt ve üst merdaneler dönmez. Yan destekli yuvalar yukarı aşağı hareket ettirilerek çözümler gerdirilir. Çözümler tezgâh üzerinde hazırlanır. Dokuma yükseldikçe kilim döndürülerek aşağı alınır. Alt ve üst merdane, varangelen, gücü demiri, yan destekler, gerginlik ayar mekanizması gibi parçalardan oluşur.

Kirkit: Şekil olarak kabaca tarağa benzeyen kirkit, dokuma sırasında atkı ipliklerini düzeltip sıkıştırarak kilimin daha muntazam dokunmasını sağlamak maksadı ile kullanılır.

Yün: Kilimin ana malzemesi yündür. İplik haline getirilen yün ve kök boyalarla çeşitli renklerde boyanarak dokumada kullanılmaya hazır olur. Genellikle atkı ipi olarak kullanılan yün iplikler, çözgü olarak da kullanılabilir. Kelkit kiliminde çözgü ve atkıda saf yünden oluşan iplikler kullanılır. Çözgüler genellikle doğal renginde kullanılır. Atkı iplikleri ise kökboyası ile boyanarak kullanılır. En sık kullanılan renk kırmızıdır. Diğer renkler, kilim üzerine çeşitli motifler uygulanırken kullanılır.

Makas: Çözgü ve atkı ipliklerini kesmek için kullanılır.

Çubuk (Ahşap Çivi): Dokuma sırasında çözgü ipliklerinin üzerinden hızlıca değdirilip geçirilerek, hem atkı ipliklerinin takılmadan geçişini sağlar hem de çözgü ipliklerini düzeltir.

Boyarlar ve Boya Ham Maddeleri: Sarı rengi veren cehri ve safran, siyahı veren mazı ve kırmızı rengi veren kök boyadır. Kökboya elde edilen ağaç ve bitkilerin bir kısmı şunlardır: Labada (evelik), nane, karamuk, sığır kuyruğu, kuşburnu, sumak, soğan, fındık kabuğu, ceviz, eğrelti otu, sütleğen, meşe, civit otu, kara lahana, kızamikkökü, papatya, mazı, ezentere, palamut, ada çayı, böğürtlen, karayemiş, ekşielma, sumak üzümü, şeyh otu, indigo, çitlenbik, safran, asma, nar, kekik, papatya, cehri, cehri kökü, idris meyvesi, celari, ceviz kökü, ceviz mantarı, çınarkabuğu, fasulye yaprağı, gence, karaağaç kabuğu, karamuk (kadın tuzluğu), katır tırnağı, kızıl çam, kibritiye, saçkıran, yosun, ocak kurumu, meşe palamutu, sergi otu, kurutulmuş kayısı yaprağı, serkele, kök boya, kök yavşan, eynik, gelincik çiçeği.

Boyaların parlak ve sabit kalabilmeleri için kullanılan yardımcı katkı maddeleri şunlardır: Göz taşı, , koruk, limon tuzu, marin, meşe kökü, meşe palamudu, sak, sak sütü, sirke, su, sütleğen, şap, taş yosunu, turunc suyu.

Çözgü Hazırlama:

Kullanılan Araç Gereçler:

Kelkit Zilli Kilimi günümüzde germe tezgâhlarda dokunur. Bu tip tezgâhlar da çözgü tezgâh üzerinde hazırlanır. Tezgâh üzerinde çözgü hazırlanırken kullanılan en önemli iki makine elemanı çözgü demiri ve gücü demiridir.

Çözgü Demiri: Çözgü hazırlamanın başlangıcında ipliğin ilk bağlandığı demirdir. Tezgâhın alt kısmında bulunur. İpin ucu çözgü demirine bağlandıktan sonra her bir çözgü ipliği, çözgü demiri etrafına sarılır.

Gücü Demiri: İpliklerinin üzerine sarıldığı demirdir. Tezgâhın orta kısmında gücü ipliklerinin üzerinde duracağı metal bir kısım tezgâhın eni kadardır. Ancak ağızlığın oluşabilmesi için gücü iplikleri ile bu metal kısım arasında bir miktar boşluk olması gerekir. Bu boşluk da gücü ipliklerinin sarılmasında araya gücü demirinin de konulması ile elde edilir.

Germe tezgâhlarda çözgü ipliği olarak tek bir bobinden alınan iplik kullanılır. Yani tezgâh üzerindeki tüm çözgü aslında sadece bir ipliklidir. Bu iplik tezgâh etrafına belirli bir düzende sarılarak istenilen sayıda çözgü elde edilir.

- İlk olarak iplik ucu tezgâhın en altında bulunan çözgü demirine bağlanır.
- Bobinden gelen iplik, tezgâhın üzerinden arkaya doğru bir tur sarılarak alttan öne doğru alınır.
- Alttan alınan iplik, çözgü demiri etrafına bir tur sarılır.
- Boşta olan bobinden gelen iplik ise çözgü demirinin altından geçirilerek sıradaki çözgüyü oluşturur.
- İki çözgü arasındaki mesafe eşit olacak şekilde ayarlanır.
- Çözgüler sırayla ve gergin şekilde istenilen sayıya ulaşıncaya kadar sarılmaya devam edilir. İstenilen sayıya ulaşıldığında sökülmeyecek şekilde düğüm atılarak çözgülerin tezgâh üzerine sarılması tamamlanmış olur.

Varangelen Tahtasının Takılması:

Dokuma sırasında yukarı aşağı hareket ettirilerek çözgülerin birbirinden ayrılmasıyla ağızlık oluşumunu sağlayan tahtaya varangelen adı verilir. Çözgülerin sarılması işleminden sonra yapılacak ilk işlem, varangelen tahtasının çözgülerin arasına takılmasıdır.

Çözümler el ile iki gruba ayrılır. 1, 3, 5 ve devam eden tek sayılı çözümler el ile öne doğru çekilir. Bu çözümlerin aralarında kalan çift sayılı çözümler arkada bırakılır. Bu şekilde çözümler iki gruba ayrılmış olur. Ayrılan kısımdan varangelen tahtası geçirilmeye başlanır.

Çözümler el ile ayrıldıkça varan gelen bu aralıktan ilerletilir. Bu şekilde varangelen tüm çözümlerin arasından geçirilinceye kadar işleme devam edilir.

Tüm çözümlerin arasından geçirilen varangelen, gücü demirinin geleceği kısmı geçecek şekilde yukarı doğru çıkarılır.

Gücü İpliklerinin Sarılması:

Tezgâhın orta kısmında gücü ipliklerinin üzerine sarılacağı metal bir kısım bulunur. Gücü iplikleri doğrudan bu metal kısma sarılmaz. Bu kısmın üzerine gücü demiri denilen ince metal bir silindir de konularak sarım işlemi gerçekleştirilir. Gücü demiri, gücü ipliklerinin sarılmasından sonra çıkarılarak ağızlığın oluşabilmesi için gerekli boşluk oluşturulur.

Gücü ipliklerinin sarılmasına ilk olarak gücü demirinin sol ucundan tezgâha bağlanarak sabitlemesiyle başlanır.

Daha sonra gücüleri oluşturacak ipliğin ucu tezgâhın sağ tarafına bağlanır ve sarılarak gücü demirine doğru gelinir.

Gücü ipliği gücü demiri üzerine bir tur sarılır. Daha sonra öndeki 1. ve 2. çözümler ipliğinin arasından arkadaki çözümler ipliği öne doğru çekilir. Gücü ipliği öne çekilen bu çözümlerin arkasından dolaştırılarak gücü demirine bir tur sarılır.

Gücü ipliği arkadaki her bir çözümlerin öne çekilmesiyle sarılarak tezgâhın sonuna kadar devam edilir. Gücü sarılması tamamlandığında gücü ipliği en sona sıkı bir şekilde düğümlenir. Gücü demiri çekilerek gücü ipliklerinin altından çıkarılır.

Tüm bu işlemler sonunda çözümler dokumaya başlanacak şekilde hazır hâle getirilmiş olur.

İplikleri Boyama:

Kelkit Zilli Kiliminin atkı iplikleri, kökboyasıyla boyanır. Burada kullanılan boyalar çeşitli bitkilerden elde edilir. Boya elde edilen bitkilerden bazıları; kırmızı kök, palamut, meşe kozası, ceviz kabuğudur. İplik boyama işlemleri iki teknikte yapılır.

Mordanlama:

Bitki kökenli boyamalarda renkleri sabitlemek için kullanılan ve genellikle değişik renkler elde etmeye yarayan yardımcı maddelere mordan denir. Mordanlama, belli miktarda mordan maddesinin boyanacak olan mamule boyamadan önce, boyamadan sonra veya boyama sırasında dâhil edilmesi ile yapılır. Bazen bu işlemde birden fazla mordan kullanılabilir.

Liflerin emme kabiliyetini arttıran mordanlar, boyanın lifler üzerinde tutunmasını sağlayan şap, soda, sodyum sülfat, sodyum karbonat, bakır sülfat, alüminyum sülfat, çeşitli metal oksitleri gibi maddelerdir. Bu maddeler aynı zamanda boyanın renk tonlarına da etki eder. Her boya bitkisi mordanlama gerektirmez. Mordan gerektiren boyalara mordanlı boyalar denir. Mordanlar, boyanacak malzemeyi boya alacak duruma getirerek önemli rol oynar. Bitkisel boyacılıkta özellikle köylerde mordan olarak en çok şap kullanılır. Anadolu'da köylüler sirke, ekşi erik suyu, kül suyu, kireç suyu, mayalı hamur suyu ve mantar suyunu boyamada kullanmışlardır.

Şapla Mordanlama:

Gerekli malzemeler:

- 1 kg yün
- 150–250 g şap
- 40 litre su

Şap, bir kaptan ılık su içinde eritilerek mordanlama yapılacak kaba ilave edilir. 3–4 saat önceden yumuşak suyla ıslatılan yün de mordanlama yapılacak kaba konur. Ateş, suyu 1 saat sonra kaynatacak şekilde ayarlanır. İpleri sürekli alt üst etmek ve her yerini eşit şekilde mordan maddesi ile ıslatmak gerekir. Sonra ateş söndürülüp kendi hâlinde soğuması sağlanır. Mordanlanmış ipler hemen kullanılmıyacaksa ertesi gün su ile durulanıp kurutulup kaldırılır.

Boyama:

Bir defada birkaç kilogram ip boyanması gerektiği için genişliği 40 – 50 litre su alabilecek kadar büyük kazanlarda yapılır.

Boyamanın Yapılması:

Malzemeler:

- 1 kg yün ipi
- 1 kg kökboyası
- 1 kg yün için 200 g şap
- 40 litre su mordanlama için + 40 litre su boyama için

Mordanlamanın Yapılışı:

Kazana 35–40 litre su konur. 200 g şap sıcak suda eritilir ve ilave edilir. Mordanlanacak yün de kazana atılarak 1 saat süreyle 100°C kaynama noktasına erişecek şekilde kazanda kaynatılır. Kazanda iplerin kendi hâlinde soğuması beklenir. Soğuduktan sonra yıkanır ve boyama kazanına alınır. Hemen kullanılmıyacaksa kurutulup kaldırılır.

Boyama işlem basamakları:

- Kökboyası öğütülerek toz hâline getirilir.
- Toz boya bez torba içine koyularak ağzı iyice kapatılır.
- Kazana 40 litre su koyulur.
- Şap ile mordanlanmış ip kazana atılır.
- Isı arttıkça boyar madde önce suya geçer, sonra da ipliği boyamaya başlar.
- Su sıcaklığı en fazla 70 °C sıcaklığa yükseltilmelidir.
- İpler, sık sık alt üst edilerek rengin her tarafa eşit dağılması sağlanır.
- 24 saat süreyle ipler boya kazanında bekletilir.
- İpler kazandan çıkartılıp sabunlu su ile yıkanır.
- Bu yöntemle renk kiremit kırmızısı olur.
- Rengin parlak olması istenirse amonyak (NH₃)100 ml ilave edilerek 20 dakika kaynatılır. Elde edilen renk doymuş ve parlak kırmızı olur.
- Turuncu renk elde edilmek istenirse 1 kg yün ip için 500 g kökboyası ve 500 g papatya kullanılır.

Coğrafi Sınır İçerisinde Gerçekleşmesi Gereken Üretim, İşleme ve Diğer İşlemler:

Kelkit Zilli Kilimleri kuşaklar boyu aktarılan kültürel bilgi ile günümüze ulaşmış el sanatı ürünüdür. Üretimi ustalık gerektiren Kelkit Zilli Kilimleri, yöre ile ünlenmiştir. Bu sebeple üretimin tüm aşamaları yörede gerçekleşmelidir.

Denetleme:

Kelkit Kaymakamlığının koordinatörlüğünde ve Kelkit Kaymakamlığından, Kelkit İlçe Halk Eğitim Merkezinden ve Kelkit Kilimini Yaşatma Eğitim Kültür Sosyal ve Yardımlaşma Derneğinden ürün hakkında bilgi sahibi birer kişinin katılımı ile oluşan denetim mercii tarafından denetimler yapılacaktır. Denetimler yılda bir defa düzenli olarak ve şikâyet üzerine veya gerekli görüldüğü hallerde her zaman yapılacaktır.

Denetimlerde; Kelkit Zilli Kiliminin %100 koyun yününden eğilmiş kirman ipi olması, ipin kök boya ile boyanmış olması ve kilim desenleri kontrol edilecektir.

Denetim mercii, kamu kuruluşlarından veya özel kuruluşlardan veya bunlarda görevli uzman gerçek veya tüzel kişilerden denetimin gerçekleştirilmesi sırasında faydalanabilir veya hizmet satın alabilir. Tescil ettiren hakların korunmasında hukuki süreçleri yürütür.